

Роман ЧМЕЛИК

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ В КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН

Розглядаються питання, пов'язані зі збереженням та інтерпретацією культурної спадщини на сучасному українсько-польському пограниччі. Особлива увага приділяється значенню історичної пам'яті у процесі формуванні сучасної суспільної свідомості та етнічної ідентичності населення пограниччя. Аналіз загострення українсько-польських міжетнічних відносин здійснюється на прикладі реконструкції або відновлення об'єктів культурної спадщини Львова і Перемишля.

Ключові слова: українсько-польське пограниччя, культурна спадщина, історична пам'ять, міжетнічні відносини.

© Р. ЧМЕЛИК, 2015

ISSN 1028-5091. № 1 (121), 2015

Перша світова війна призвела до кардинальної зміни геополітичної ситуації в Європі — розпалися імперії, утворилися нові незалежні держави, з'явилися нові кордони, які залишили багато невирішених питань та взаємних претензій у міждержавних та міжетнічних взаєминах. Наступна спроба «переділу» державних і етнічних територій спричинила Другу світову війну. В свою чергу, результати останньої після десятиліть холодної війни були скориговані суспільно-політичними трансформаціями в Центрально-Східній Європі на зламі 80—90-х рр. цього ж століття. На початку третього тисячоліття реваншистські імперські амбіції і великодержавний шовінізм вищого політичного керівництва Росії вилилися у загарбання частини територій сусідніх суверенних держав.

Століття двох світових воєн, революцій, розпаду імперій і виникнення сучасних суверенних держав, поділу і переділу територій, переміщення кордонів стало новило постійну загрозу не тільки особам і народам, але й їх культурному надбанню. Багато конфліктних ситуацій у міжетнічних стосунках пов'язано із збереженням, інтерпретацією, використанням, привласненням чи нищенням культурної спадщини, яка знаходиться на стику етносів і становить особливий суспільний інтерес для сусідніх держав. Протягом останнього століття ці проблеми здебільшого не вирішувалися, а ускладнювалися, загострювалися і ставали предметом політичних спекуляцій і маніпуляцій.

У XX ст. українсько-польські стосунки значної мірою залежали від розвитку подій на етнічному пограниччі, метою яких було встановлення (відновлення) державних кордонів із покликанням на історично обґрунтовані аргументи. Кожна зі сторін своє бачення того чи іншого рішення вибудовувала на дальшому чи ближчому історичному досвіді з відповідною інтерпретацією або нехтуванням фактами культурної присутності конкретного етносу на певній території. Доказовою базою дуже часто були рухомі й нерухомі пам'ятки культурної спадщини цього простору.

На зламі XX і XXI ст. в українсько-польському діалозі важливу роль відіграє індивідуальна та колективна пам'ять. Вона виступає водночас не тільки як джерело і предмет антропологічних, культурологічних та історичних знань, але й як інструмент пізнання [13, с. 58]. При вибудовуванні певної системи аргументації та історико-політичних конструкцій необхідно зважати на факт, що «минуле не є об'єктивною реальністю, яку історик чи антрополог

може легко відкрити і пізнати, бо об'єктивне минуле не існує» [13, с. 59]. Більше того, датський антрополог Кірстен Гаструп твердить, що історія не є і не може бути дослівним представленням минулого, оскільки ми не можемо втекти від символічної інтерпретації минулого і сьогодення. У мистецтві пам'яті міф і історія виступають як рівні [12, с. 25].

Про державне українсько-польське пограниччя можна говорити лише після проголошення Україною незалежності у 1991 році. Відомий американський політолог і державний діяч Збігнєв Бжезінський вважає виникнення незалежної української держави за одну з трьох найважливіших геополітичних подій ХХ ст. поряд із розпадом великих європейських імперій у 1917—1918 рр. і поділом Європи залізною завісою [8]. На думку Ендрю Вільсона факт утворення нової суверенної держави був великою несподіванкою для дипломатичних канцелярій, університетів і бірж західних країн, з якою Захід зрештою не зумів до кінця освоїтися. Тим більше, якщо взяти до уваги етнічні, мовні і релігійні відмінності сучасної України, то було дуже багато причин, щоб вважати цю країну малоімовірним кандидатом на власну державність [21, с. XI].

На початку 90-х рр. ХХ ст. Україна проходила дуже складний шлях мирного виходу з Радянського Союзу і формування національних державних структур — військо, банкова система, митні та прикордонні служби тощо. Українська політична еліта і суспільство загалом не були готові ідейно, морально, теоретично, методологічно до партнерських стосунків зі своїми західними сусідами і переосмислення своєї ролі на колись єдиному державному пострадянському просторі відповідно до новоутворених реалій.

Польська ж гуманістична еліта після Другої світової війни устами Є. Гедройця випрацювала ідейні засади польської східної політики — відкинути старі територіальні суперечки заради співпраці в майбутньому [18, с. 32]. Польща кінця 80-х — початку 90-х рр. ХХ ст. передчувала, що їй в першу чергу потрібно буде сконструювати дружнє сусідське оточення. Ідеї Є. Гедройця про добросусідські стосунки з народами Центрально-Східної Європи та перспективи їх розвитку стали вказівками для конкретних політичних проектів, частиною яких було юридичне підтвердження кордонів, присутність польської культури в нових політичних умовах, збе-

реження польської національної спадщини на землях сусідів [22, с. 8—9].

Початок 90-х рр. у двох країнах відзначався відродженням національної свідомості та виробленням нової системи культурних цінностей, в тому числі нового ставлення до національних меншин та їх культурного надбання. До цього часу мало чисельні польські та українські етнічні меншини існували реально, але їх присутність була символічною, їх етнічність була домашньою. Панівна сила нав'язувала свій культурний зразок решті, що особливо добре видно на пограниччі [4, с. 81]. Специфіка нової ситуації полягала в тому, що українці вперше за останні кілька століть стали панівною силою на своїй території.

Манфред Ломанн, який з 1994 до 2003 р. очолював представництво Фонду Конрада Аденаура в Україні, зазначає, що, на відміну від Польщі, Чехії, Угорщини чи країн Прибалтики, які займаються політичною і економічною трансформацією, Україні «доводиться виконувати ще одне завдання — розбудовувати власну державність та формувати національну ідентичність. Адже Україна у її сьогоднішніх межах, за винятком короткого періоду після Першої світової війни, ніколи не мала власної держави. І досі в країні триває дискусія навколо того, що є українська державність, українська культура, українська ідентичність» [5, с. 18].

Процес відновлення чи виникнення нової держави неодмінно пов'язаний із вибухом суспільної свідомості, максимальним загостренням почуття національної гідності та активізацією історичної пам'яті. Здобуття незалежності, втрата чи набуття територій стають поважними викликами щодо формування нового культурного простору. Найчастіше проблемні ситуації у сучасних міждержавних і міжетнічних стосунках виникають на пограниччі (у широкому розумінні цього слова — культурному пограниччі). Зазвичай це територія, на якій знаходяться важливі історичні пам'ятки, що становлять гордість щонайменше двох націй і є важливими складовими їхньої культурної спадщини. Звідси особлива любов до цих об'єктів, цих місць і цієї землі. На жаль, дуже часто діалог більшості і меншості будується на протиставленні і намаганні домінуючої сторони привласнити історію, культуру, події, осіб тощо. Гордість за свою культуру часом буває викличною, зверхньою і претензійною, а недосконалі знання

власної і чужої історії межують із нестачею аргументів і агресивністю. Такий спосіб поведінки часто розцінюється співрозмовником як зазіхання на частку його культурної ідентичності, викликає негативну реакцію і природний супротив, доводить до ненависті, розбрату і міжетнічних конфліктів.

Панівна культура за підтримки держави на пограничних територіях намагається поширювати «свою» правду, в основі якої лежать національні інтереси з певними етнічними чи релігійними пріоритетами. Бажання системно насаджувати «свою єдину правду», яка переважно була пов'язана із заподіяними кривдами, дуже часто виглядає як помста і супроводжується небажанням слухати і розуміти іншого. Поспішне і необґрунтоване намагання раз і назавжди поставити усі крапки над «і» в тій чи іншій справі породжує нові непорозуміння. Культурну спадщину інших, яку не вдається привласнити чи поставити собі на службу, починають трактувати як щось чуже і вороже. Культурні пам'ятки опиняються у ролі заложників — їх можна знищити, привласнити, ними можна шантажувати тощо.

Великою загрозою на пограниччі двох культур є ігнорування, применшення ролі чи зневага елементів чужої культури або ж їх тотальне привласнення без критичного осмислення. Часто такою поведінкою намагаються декларувати свій «патріотизм» і «безмежну любов» до усього власного, яка здебільшого формується на націоналістичних чи шовіністичних засадах. У таких випадках історією і культурою маніпулюють, намагаються підкорити їх і поставити на службу актуальній політиці партії, держави тощо.

Сучасна українська історіографія мало згадує в позитиві про віковічну культурну присутність поляків у Львові, Івано-Франківську чи Жовкві. Більше акцентується роль і значення саме українців у розвитку згаданих територій. Зі свого боку польські історики «делікатно» мовчать про активну українську присутність у Перемишлі, Ярославі чи Сяноку. Польська українська меншина майже цілком відсутня у загальній картині суспільно-економічного чи культурного розвитку основної етнічної групи, а якщо вона й згадується в окремих частинах нарративу про минуле, то переважно в конфліктних ситуаціях [7, с. 391]. Таким чином, за останнє століття етноцентризм став основою побудови системи суспільно-культурних цінностей на багатокультур-

ному, в етнорелігійному розумінні, українсько-польському пограниччі.

Багато непорозумінь і конфліктних ситуацій породжує місце і спосіб встановлення межі розділення народів, границі власної держави і, відповідно, прав власності. У кожному суспільстві знайдуться радикально налаштовані середовища, покривдені групи або особи, які можуть мати претензії до перебігу сучасного українсько-польського кордону, оскільки по другий бік залишилися їхні рідні, частина їх історії та пам'яті. Необхідно усвідомлювати, що як не існує об'єктивного минулого, так і не існує справедливих політичних границь, що задовольняли б усіх, оскільки проходять через території, на яких взаємно проникають різні етноси [9, с. 8]. Рівно ж як не може претендувати жоден із народів виключно на хвалебну історію чи тотальне засудження дій іншого. На жаль, часто політика побудови національної ідентичності формується і визначається через ворожість до свого сусіда, тоді ми маємо справу з найгіршим типом етнонаціоналізму [14, с. 6]. Досить часто в основі цього явища лежить надмірне, ідеалізоване, заідеологізоване, позбавлене засад самокритичності «культтивування» етнокультурних відмінностей та досягнень власного народу коштом приниження сусідньої культури як духовної, так і матеріальної.

Можливість говорити правду на початку 90-х рр. впровадила частину польського і українського суспільства у полон злої пам'яті. Любов до своєї землі виражалася у взаємних оскарженнях, агресивних нападах і «глухій, часто приховуваній, але завжди готовій з'явитися і рушити в атаку жаги відповіді та помсти» [14, с. 5]. Окрім того, на думку Є. Гедройця полякам був властивий комплекс вищості стосовно людей зі Сходу [3, с. 5—7]. Українські національні ідеї на пограниччі посилювалися реакцією на функціонування стереотипів з минулого щодо власної меншої вартості по відношенню до поляків, рівно ж як до росіян у центральній-східній Україні, подібно як німців щодо Франції, поляків щодо Німеччини та Австрії, чехів щодо Австрії [1, с. 68].

Запальний, іноді навіть жорстокий і насильницький характер національних амбіцій яскраво проявився у Перемишлі у 90-х рр. ХХ ст. по відношенню до української меншини і у Львові — до польської. У Перемишлі на початку 1991 р. було відновлено греко-католицьку єпархію і, природно, віруючі українці ба-

жали повернути собі давній кафедральний собор. Група римо-католиків, створивши нову громадську організацію, виступила проти повернення, оскільки костел був збудований чином отців кармелітів задво-го ще перед його ліквідацією цісарем Йосифом II і передачею костелу греко-католикам. Українці, в свою чергу, покликалися на історичні факти, що костел був поставлений на фундаментах ще старішої православної церкви, а пізніше його повернення греко-католикам було узгоджене з римо-католицькою церквою і мало остаточний характер. Аргументи обох сторін підкріплювалися історичними фактами. Водночас поляки, підтримувані місцевим нижчим римо-католицьким духовництвом, організували акцію протесту в засобах масової інформації, а потім і на вулицях. Польські організації заявляли, що не тільки костел кармелітів їм належить, але українці загрожують польській культурній спадщині в Перемишлі. Ігноруючи волю Папи Івана Павла II щодо передачі костелу греко-католикам, поляки так і не звільнили його. Папа Римський у 1991 р. під час свого візиту до Перемишля змушений був змінити своє рішення і передав назавжди греко-католикам для потреб кафедрального собору колишній костел єзуїтів, який знаходиться кількисот метрів нижче на тому самому пагорбі.

На цьому не закінчилися проблеми з костелом кармелітів, який залишився символом конфлікту, непорозуміння і розбрату міської громади. У 1994 р. польські «патріоти» зніщували знищення вежі і куполу, добудованих греко-католиками у ХІХ столітті. Воєводський консерватор пам'яток дав на це згоду, аргументуючи необхідністю повернення первинного вигляду (хоч ніхто докладно не знає, як костел виглядав). Після початку демонтажних робіт він змінив рішення, за що був звинувачений у проукраїнських симпатіях і звільнений з роботи. Нарешті колишній комуніст, якого повернули на цю посаду, остаточно знищив купол і вежу у 1996 р., вказуючи на їхні конструктивні вади. Він це зробив всупереч рекомендаціям свого керівництва з Варшави. У цей рік Україна святкувала 400-ліття Брестської унії. В Перемишлі не відбулось жодних значних святкувань, які були перенесені до сусіднього меншого міста Ярослав [11, s. 190—193].

Бажаючи виправити ситуацію і не загострювати українсько-польські стосунки, центральна влада у Варшаві у 1995 р. вирішила перенести фестиваль

української культури з Сопота до Перемишля. Але подібно, як у випадку з рішенням костельної влади у 1991 р. щодо костелу кармелітів, так і зараз не взяли до уваги складнощів у польсько-українських стосунках серед місцевого населення. Фестиваль відбувся у дуже напруженій атмосфері, незважаючи на прикру кампанію проти цього заходу, яка виражалася у зриванні польськими активістами фестивальних плакатів та спробі підпалити український будинок культури. Міська рада Перемишля всупереч Варшаві старалася запобігти організації наступного фестивалю в Перемишлі у 1997 році.

Українська меншина Перемишля у цьому конфлікті найбільшу моральну підтримку знайшла у Львові та інших містах колишньої Східної Галичини, де мешкають греко-католики. Найактивніше виступали переселенці з Польщі, об'єднані у культурні товариства «Надсяння», «Лемківщина» тощо. На захист демонтажу вежі та куполу на костелі кармелітів ставали громадські, партійні та релігійні діячі переважно Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Загальноукраїнського резонансу ця справа не набула — для вірних інших церков вона була щонайменше незрозумілою, для мешканців Центру, Сходу і Півдня України це була чужа історія.

Значною мірою подібна проблема була з цвинтарем Орлят у Львові. Властиво, це була суперечка про вигляд відбудованого пантеону, національні символи та історичну пам'ять як важливих виразників національної ідентичності та культурного освоєння простору. З одного боку, відбудова монументу Львівських Орлят — це була данина загиблим, вшанування пам'яті полеглих поляків у боротьбі з українцями за Львів і незалежну державу, з іншого — це була реконструкція історичної пам'яті українців про їхню поразку, нереалізовані державницькі прагнення.

Нищення цвинтаря Орлят розпочалося 25 серпня 1971 р., що було прикладом ідеологічної та фізичної розправи влади Радянського Союзу з польською військовою історією та культурною спадщиною на своїй території. Проголошення незалежності України дозволило польській спільноті ставити питання щодо відбудови меморіального комплексу. Польська сторона бажала відновити його повністю так, як він був створений Рудольфом Індрухом. Таке рішення викликало неоднозначну реакцію в українському середовищі. Предметом суперечок були як архітекто-

нічні деталі, так і зміст написів на головній таблиці та у різних місцях цвинтаря. Влада Польщі цей конфлікт намагалася залагоджувати на двох рівнях — центральній владі у Києві та місцевої у Львові. Проблем також додавала специфічна суспільно-політична ситуація в Україні — позиція громади Львова щодо несприйняття президента Леоніда Кучми і київських очільників. Львівська міська рада підкреслювала, що справа цвинтаря належить до її компетенції і тому Київ не може нав'язувати свою позицію. Підписана умова на рівні керівників Ради національної безпеки та оборони України і Бюро Національної безпеки Польщі відкидалася рішенням Львівської міської ради, згідно з яким у написі «Nieznany żołnierzem bohatersko poległym w walce o Polskę» не повинно було бути слова «bohatersko» і заборонялося відновлення багатьох архітектонічних деталей. Львівська міська рада з патріотичних міркувань таким чином намагалася відстояти гідність українського народу. Урочисте відкриття за участю двох президентів, яке було заплановане на 21 травня 2002 р., з ініціативи А. Квашневського було відмінено. Наступний раз до справи цвинтаря Орлят повернулися після Помаранчевої революції, коли в Україні змінилася політична ситуація і зник конфлікт між Львовом і Києвом. Польська сторона запропонувала текст: «Ti leży żołnierz polski poległy za Ojczyznę», тобто ідентичний до напису на Гробі Невідомого Солдата в Варшаві. 24 червня 2005 р. відбулося урочисте відкриття і посвячення Цвинтаря Орлят і монумента Українській Галицькій Армії на Личаківському цвинтарі за участю двох президентів [22, s. 40—50].

Справа цвинтаря протягом багатьох років була полем для маніфестації своїх амбіцій різними політичними силами України і Польщі. Доцільно тут процитувати французького вченого Філіппа Мєро: «У суспільстві, яке вважає, що минуле має вплив на сучасність та спрямовує її, символічне опанування цим минулим розглядається як мета влади, елемент визначення та укорінення нової людини» [6, с. 40]. Конфлікт у Львові активізував історичну пам'ять усього польського суспільства і польської діаспори. Натомість з української сторони поза Львовом його знову ніхто не розумів або ігнорували. Це був конфлікт провінційного міста на пограниччі з колишньою своєю метрополією, конфлікт різних історичних пам'ятей та інтерпретацій сьогодення. Львівська міська рада ба-

чила у діях польської сторони намагання нав'язати своє бачення історії і тому чинила відповідний опір. У деяких націоналістичних колах Галичини і, зокрема, Львова, піднялася хвиля протестів, тому що багатолітня позиція Варшави (йдеться про перші варіанти напису на пантеоні) сприймалася як нестерпний вияв польського шовінізму і територіальних претензій до колись польської Галичини [5, с. 132].

На прикладі конфлікту довкола Личаківського цвинтаря у Львові можна побачити, як можна пам'ятати про загиблих у боротьбі, шанування меморіальних місць перетворити на частину політичної культури сьогодення. У сучасній історії вшанування полеглих як жертв здебільшого використовують для будівництва єдності тих, хто пережив ці події та їхніх нащадків. Політичний культ померлих служить для зміцнення національної ідентичності. Французький історик релігії Ернест Ренан твердив, що спільне терпіння більше з'єднує, ніж спільна радість. За Ренаном, народ становить велику солідарну спільноту, яку підживлює почуття понесеної жертви і готовність понести її ще раз [16, s. 56].

Зацікавленість конфліктами на пограниччі, з одного боку всією Польщею, з другого — лише населенням Західної України (чи правильніше буде сказати колишньої Східної Галичини і Волині) свідчить про живучість історичних стереотипів і взаємних претензій. Оскільки на польських східних і українських західних рубежах існував нерозв'язаний міжнаціональний конфлікт, то в ментальності пересічних поляків зміцнився стереотип про український антипольський сепаратизм [18, s. 31]. Позиція місцевої влади на Західній Україні чи окремих політичних сил поляками сприймається як наставлення цілої України — це наступний стереотип, згідно з яким поняття Україна обмежувалося до земель на захід від Збруча [18, s. 31; 22, s. 57].

Польський історик Роберт Траба вважає, що в українсько-польських контактах далі, більшою мірою, ніж в стосунку до інших сусідів, стереотипи відіграють домінуючу роль. Також він схиляється до актуальності тези Антоніни Клоковської, що в сучасному польському суспільстві існує сильніше несприйняття українців, ніж німців, і пояснюється воно історичними обставинами [20, s. 11]. Проте дослідник не вважає, що насиченість антагоністичними уявленнями в Перемишлі чи Львові мусить творити тільки негатив-

ні підвалини, на яких будуть будуватися нові конфлікти і безконечні суперечки. Покоління свідків драматичних подій і жертв у нових політичних умовах нерідко стає трансмісійним механізмом позитивних перемін. Парадокс полягає у тому, що ці середовища дуже добре знають одні одних, їх емоційне закорінення у минулому може стати початком нових ініціатив, скерованих на сьогодення та майбутнє. Польсько-німецький досвід показує, що саме «покоління свідків» мало автентичну мотивацію, щоби страхіття історії змінити на місця позитивного вшанування пам'яті минулого і акти поєднання [20, s. 10].

Польський дослідник українсько-польських конфліктів в часи Другої світової війни Гжегож Мотика вважає, що для досягнення цілковитої згоди і повного заспокоєння емоцій минулого в українсько-польських стосунках необхідно виконати кілька умов. Перш за все, належить поставити хрести на всіх гробах поляків і українців. Це потрібно робити таким чином і в такій формі, щоб не вразити почуття іншого народу і не давати підстав для ревізйонізму. Значна роль тут належить державній владі. Не менш важливе завдання лежить на істориках. Вони повинні не тільки проводити наукові дослідження над різними аспектами конфлікту, але також відкрито і в повному обсязі подавати знання про основні факти [17, s. 100—101]. Необхідно додати, що надзвичайно важливе місце також належить засобам масової інформації, які відіграють щораз більшу роль у формуванні суспільної свідомості та інтерпретації історичної пам'яті.

На жаль, у ХХ ст., як, зрештою, протягом віків, у польсько-українських стосунках на перший план виходив релігійний, національний чи суспільний конфлікт, внаслідок чого цілком відкидалися спільність походження українського і польського народів і їх культури [2, с. 92]. Польський історик мистецтва Тадеуш Хшановскі вважає, що поляки «винні східним сусідам зрозуміння і допомогу, а не якусь шабелькувату ревіндикаційну поставу» [9, s. 7]. Настав час замінити запитання «Хто винен» на запитання «Що робити?» для збереження наших культур, національних ідентичностей і безпечного розвитку суспільств.

Сучасне українсько-польське пограниччя — це територія, на якій знаходиться чи не найбільша кількість пам'яток, що становлять культурне надбання обох націй. Культура нерозривно і причинно-

наслідково пов'язана з ідентичністю, вона виступає її зовнішньою ознакою. Незважаючи на суперечливу природу пам'яток (Личаківський цвинтар у Львові, греко-католицька катедра у Перемишлі, Львівська Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника), вони творять основу історичної пам'яті українців і поляків. Виявляючи особливий інтерес і любов до цих об'єктів, місць і цієї землі, необхідно пам'ятати про небезпеку нерозуміння історичної реальності, в якій були створені культурні надбання нації.

Сьогодні українцям і полякам необхідно уникати надмірної стерилізації (вихолощення, спрощення) нашого спільного минулого. Культурні ресурси України і Польщі створювалися тисячоліттями за активної участі двох народів. На пограниччі дуже часто культурна спадщина одного народу зараз перебуває у власності іншого. Співвіднесення себе з цією землею, її культурою та її минулим формує сьогодні етнічну ідентичність кожної особи, зокрема і локальних спільнот. У цьому процесі важливо уникати використання культурних надбань минулого у вузько ідеологічних потребах сучасності чи у якості збудника непорозуміння, конфлікту і ворожості.

Завдання сучасності — перетворити столітні претензії, стереотипи, зневаги і неприязні на взаємоповагу, толерантність і спрямувати спільні зусилля на створення гідного і безпечного майбутнього. Культура, історична та суспільна пам'ять не повинні бути зоною конфлікту, а сприяти взаєморозумінню й діалогу, зміцнювати громадянське суспільство. Необхідно також зважати на можливі прояви дуалістичної ідентичності у представників національних меншин або серед населення пограниччя, яке має змішане походження. Здебільшого представники національних меншин підкреслюють свою ідентичність, яка безпосередньо пов'язана із походженням або релігією, а не країною проживання. Проте один 65-тилітній чоловік українського походження в Перемишлі на запитання, «Чим для тебе є Польща, а чим Україна?», відповів: «То для мене дві батьківщини. Одна — то та, в якій діди і прадіди виростили — то є Польща, а друга, для продовження мови, культури — то Україна... Я не роздертий — ототожнюю себе з усім українським, а, з другого боку, тут живу, тут працюю, тут є моя батьківщина» [11, s. 196]. Другий приклад стосується особи зі змішаної родини: «Я полька, але мій тато був українцем і я завжди шаную українську культуру і релігію. Я на

великі свята йду також до церкви, вмію розмовляти польською і українською мовами. Моя душа і польська, і українська» [15, с. 88].

Більшість історико-мистецьких пам'яток та музейних зібрань, які знаходяться на культурному пограниччі, мають універсальний характер. Це означає, що вплив іноетнічних факторів чи середовища на локальну культуру був досить відчутним, як і зворотно — місцеві традиції творили своєрідний ґрунт для адаптації загальних європейських чи світових явищ. У таких випадках досить часто сучасним науковцям важко, а інколи неможливо визначити приналежність особи, пам'ятки чи інституції до тієї чи іншої культури. Культура українсько-польського пограниччя, яскравим виразником якого є Львів, має надзвичайно важливе значення щонайменше для двох сучасних держав — України і Польщі. Багато пам'яток, які були створені чи зібрані під час перебування Львова у складі Австро-Угорщини і Речі Посполитої, зараз знаходяться під опікою української держави. Відчуття відповідальності двох суспільств за збереження культурної спадщини пограниччя, базуючись на алгоритмі признання її спільною, знаходить свій вияв у великій кількості українсько-польських культурологічних проєктів. Яскравим прикладом може бути ініціатива Міністерства культури і національної спадщини Польщі щодо опрацювання фондів колекцій львівських музеїв і видання наукових каталогів спільно українськими і польськими фахівцями [10; 19].

Позитивним досвідом конструктивної співпраці на пограничних теренах за останні 20 років може бути діяльність українських і польських культурних і освітніх інституцій, зокрема музеїв. Щорічно музейні заклади Львова, Луцька, Кракова, Варшави, Вроцлава, Перемишля, Любліна, Замостя реалізують десятки спільних виставочних проєктів, конференцій, семінарів, разом проводять дослідження культурної спадщини двох народів, здійснюють обмін науковими працівниками і реставраторами тощо. Наприклад, тільки Музей етнографії та художнього промислу у Львові з успіхом реалізував такі унікальні проєкти, як «Польський плакат Art- Десо», «Плакати Альфонса Мухи», «Культура галицьких євреїв», «Від Версалю до Монмартру», або ж виставки, що представляють українську і польську шляху пограниччя та інші. Цими виставками популяризуються українська, польська, єврейська, чесь-

ка, французька культурна спадщина і водночас стверджується єдність традицій і перспектив розвитку європейської культури.

Дещо різні за методами і методологією наукових досліджень історичні та мистецькі школи різних країн часом можуть виступати перепонами під час співпраці, які необхідно вчитися долати разом. Здебільшого це стосується історичної оцінки певних подій, діяльності організацій чи осіб. Труднощі трапляються також під час атрибуції культурних пам'яток, наприклад, коли у часи бездержавності Польщі і України йдеться про ознаки національної приналежності митців чи творів мистецтва. Проте відчуття спільної відповідальності та бажання максимально ефективно діяти у справі збереження культурної спадщини без огляду на її національну чи релігійну приналежність дає змогу знаходити взаємоприйнятні методологічні рішення.

Непорозуміння не вдасться так швидко уникнути, особливо за обставин різного досвіду державного будівництва і різних рівнів усвідомлення національної, релігійної і суспільно-культурної ідентичності. Зрештою, необхідно зрозуміти, що ділить кордон, а пограниччя об'єднує, що спільна історія, якою б окремі її сторінки не були жахливими і кривавими, свідчить про спільні діяння двох народів і спільну відповідальність перед майбутніми поколіннями. Не вдасться уникнути фізичної і психологічної присутності представників одного народу на території і в житті іншого, а тому варто прагнути зробити її комфортною заради власної гідної і безпечної перспективи. Одне з найважливіших завдань — це привести наші знання, історичний досвід, оцінку конфліктних ситуацій до спільного знаменника системи європейських цінностей, які базуються на шанобливому і толерантному ставленні до культурної різноманітності та повазі прав меншин.

1. Бідар П. Суспільні науки про нації та націоналізм / П. Бідар // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 6. — С. 67—74.
2. Гудь Б. Україні — поляки: хто винен? У пошуках першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ століття / Б. Гудь. — Львів: Кальварія, 2000. — 192 с.
3. Гедройц Є. Постійні копірвання у нашому минулому вважаю процесом шкідливим. Інтерв'ю Єжи Гедройця польській газеті «Жеч Пospоліта» (31 грудня 1999 р.) / Є. Гедройц // ППК. — 2000. — № 2 (37). — С. 5—7.

4. Демський Д. Пограниччя, як печворк. Рефлексії з Білорусі / Д. Демський // Народна творчість та етнографія. — 2007. — № 1. — С. 80—91.
5. Ломанн М. Україна: новий європейський сусід. Нотатки про історію та сучасність / М. Ломанн — Київ : Геопринт. — 138 с.
6. Мєро Ф. Музеї та суспільство / Ф. Мєро // Народна творчість та етнографія. — 2006. — № 6. — С. 40—48.
7. Серєда В. Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів / В. Серєда // Вісник Львівського університету. — 2000. — Вип. 35—36. — С. 387—398. — (Серія історична).
8. Brzezinski Z. Ukraine's Critical Role in Post-Soviet Space / Z. Brzezinski // Harvard Ukrainian Studies. — 1996. — № 20. — P. 3—8.
9. Chrzanowski T. Kresy. Czyli obszary tęsknot / T. Chrzanowski. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2001. — 240 s.
10. Europejskie szkło od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie / Aleksandra J. Kasprzak, Halina Skoropadowa. — Warszawa : Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2008. — 264 s.
11. Hann C. Być Ukraincem w Polsce: głosy z podzielonego miasta / C. Hann // Wokół problemów tożsamości / pod red. A. Jawłowskiej. — Warszawa : Wydawnictwo LTW, 2001. — S. 182—207.
12. Hastrup K. Przedstawianie przeszłości. Uwagi na temat mitu i historii / K. Hastrup // Polska sztuka ludowa. Konteksty. — 1977. — № 1—2. — S. 22—27.
13. Kaniowska K. Antropologia i problem pamięci / K. Kaniowska // Polska sztuka ludowa. Konteksty. — 2003. — № 3—4. — S. 57—65.
14. Kapuściński R. Zła pamięć / R. Kapuściński // Smoleński P. Pochówek dla rezuna. — Wolowicz : Czarne, 2001. — 166 s.
15. Kulak K. Tożsamość etniczna w małżeństwach mieszanym na pograniczu polsko-ukraińskim / K. Kulak // Archiwum Instytutu etnologii i antropologii kulturowej UW. — № 504. — S. 88.
16. Mick C. Kto bronił Lwowa w listopadzie 1918? Pamięć o zmarłych, znaczenie wojny i tożsamość narodowa wieloetnicznego miasta / C. Mick // Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja / red. Robert Traba. — Olsztyn : Wspólnota kulturowa Borussia, 2001. — S. 56—79.
17. Motyka G. Między porozumieniem a zbrodnią. II wojna światowa oraz jej skutki w stosunkach polsko-ukraińskich / G. Motyka // Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja / red. Robert Traba. — Olsztyn : Wspólnota kulturowa Borussia, 2001. — S. 93—102.
18. Osadczuk B. Między upiorami przeszłości i wyzwaniem przyszłości / B. Osadczuk // Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja / pod red. R. Traby. — Olsztyn : Wspólnota kulturowa Borussia, 2001. — S. 29—32.
19. Plakat polski: ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie / Anna A. Szablowska, Mariana Seńkiw. — Warszawa : Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2009. — 619 s.
20. Traba R. 3:2 dla Ukrainy, czyli rozważania o stereotypach i symbolach narodowych naszych wschodnich sąsiadów / R. Traba // Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja / red. Robert Traba. — Olsztyn : Wspólnota kulturowa Borussia, 2001. — S. 9—25.
21. Wilson A. Ukraińcy / A. Wilson. — Warszawa : Świat książki, 2000. — Wydanie 2. — 384 s.
22. Ziółkowski M. Projekt: Ukraina / M. Ziółkowski. — Wrocław, 2008. — 82 s.

Roman Chmelyk

ON PRESENT-DAY
OF UKRAINIAN-POLISH BORDERLAND
AND ITS CULTURAL HERITAGE
IN THE CONTEXT
OF INTERETHNICAL RELATIONS

In the article have been considered some problems as to preservation and interpretation of cultural heritage along the present-day Ukrainian-Polish borderland. Especial attention has been paid upon the meaning of historical memory in the process of formation of social consciousness and ethnical identity by borderland population. Analysis of Ukrainian-Polish interethnic contradictions has been exemplified through re-construction or re-production of Lviv and Peremyshl cultural heritage.

Keywords: Ukrainian-Polish borderland, cultural heritage, historical memory, interethnic relations.

Роман Чмєлык

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
СОВРЕМЕННОГО
УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ
В КОНТЕКСТЕ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ
ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с сохранением и интерпретацией культурного наследия на современном украинско-польском пограничье. Особое внимание обращено на значение исторической памяти в процессе формирования современного общественного сознания населения пограничья и этнической идентичности населения пограничья. Анализ заострения украинско-польских межэтнических отношений осуществлено на примерах реконструкции или воссоздания объектов культурного наследия Львова и Перемышля.

Ключевые слова: украинско-польское пограничье, культурное наследие, историческая память, межэтнические отношения.